

KONFERENCERAPPORT:

VENSTREALTERNATIVET I DET 20. ÅRHUNDREDE: DRAMAET OM IDEER OG PERSONLIGE HISTORIER I ANLEDNING AF 100 ÅRET FOR KOMINTERN

Af Kim Frederichsen, Jesper Jørgensen og Torkil Sørensen

Den internationale kommunismes historie har de seneste år givet grund til flere store markeringer, der har affødt store faghistoriske indsatser rundt om i verden. I 2017 var det de russiske revolutioner, i 2018 var det den tyske novemberrevolution, og i 2019 er det 100-året for dannelsen af den tredje internationale, Den kommunistiske internationale eller Komintern. I den anledning blev der i juni måned gennemført en konference med deltagelse af 61 oplægsholdere fra 16 lande, organiseret af Det Statslige Arkiv for Social og Politisk Historie (på russisk kendt som RGASPI) i Moskva i samarbejde med en række internationale samarbejdspartnere, herunder Arbejdermuseet, og med økonomisk støtte fra de føderale arkivmyndigheder i Rusland, Den Russiske Historiske Forening, fonden “Fædrelandets Historie” og den tyske Rosa-Luxemburg-Stiftung.

Konferencen sigtede både mod at undersøge Komintern fra et organisatorisk perspektiv og mod at fremdrage personlige skæbner fra den

kommunistiske verden. Konferencen fandt sted over tre dage fra den 26. til 28. juni og bestod af en kombination af plenarmøder og sideløbende sessioner. SFAH var repræsenteret ved de tre forfattere til nærværende rapport, hvori vi så vidt muligt vil forsøge at beskrive de forskningsresultater og overvejelser, der blev fremlagt i løbet af konferencen.

Velkomst: Konferencen blev indledt med en plenarsession, hvor en række af organisatorerne bag konferencen præsenterede dens idemæssige grundlag. Her blev der især lagt vægt på, at 100 års jubilæet var en glimrende mulighed for at studere ideer, ideologier, organisationer og aktørerindringer, fordi der i udforskningen af fortiden i det nye, post-sovjetiske Rusland ikke længere er det samme monopol på tolkningerne af fortiden og Kominterns betydning, som det var tilfældet i sovjettiden. Ligeledes blev det fremhævet, at RGASPI var det rigtige sted at afholde konferencen, fordi Kominterns arkiver som så mange andre arkiver efter de tidlige

kommunistiske og andre socialistiske eller anarkistiske bevægelser, partier og politikere befinder sig netop her.

Den første plenarsession havde Kominterns dannelse som tema. Monica Runge (Rosa Luxemburg-Stiftung) tog udgangspunkt i udfaldet af 1. Verdenskrigs betydning for afgørende socio-økonomiske ændringer for arbejderklassen på tværs af Europa. I Rusland kom bolsjevikkerne til magten, hvilket gav dem muligheden for at grundlægge en ny, tredje internationale, der i modsætning til den 2. internationale ikke var en sammenslutning af selvstændige partier, men en topstyret organisation af partier, der havde tilsluttet sig 21 skrappe teser for medlemskab som sektioner af et nyt verdensparti. Aleksandr Vatlin (Moskvas Statsuniversitet) fokuserede på den anden Kominternkongres som den reelle grundlæggende kongres, da den internationale repræsentation var langt større og formuleringen af formålet og strukturen af organisationen langt mere klarlagt. Serge Wolikow (Gabriel Peri Foundation) påpegede med især det franske kommunistparti som eksempel den problematiske dobbelthed i, at Komintern var en international organisation, der skulle virke inden for forskellige nationale rammer, som Kominterns overordnede policymaking og forventningsafstemning til resultaterne for de enkelte nationale sektioner ikke tog højde for. Afslutningsvis beklagede Bernhard Bayerlein (Ruhr Universitet), at på grund af den katastrofale russificering af Komintern tvunget igennem af Stalin, har organisationen og dens internationale, solidariske potentialer ikke fået sin retmæssige plads i historien som afgørende modspil til den faretruende globale kapitalisme, der stadig hærger og udgør en reel fare for menneskeheden. For at fremme forskningen i emnet Komintern, som han mente stod i stampe, opfordrede han derfor til at tage nye metodologier i brug, hvor man lægger mere vægt på bevægelsens uformelle strukturer i spændingsfeltet i triangeln Komintern, Sovjet og de nationale kommunistpartier.

Herefter var der 2 x 2 sideløbende sessioner.

Den ene af dem havde overskriften Komintern i Europa og Amerika. I første halvdel var der oplæg af Viktor Khejfts (Sankt-Peterborgs Statsuniversitet) om den venezuelanske kommunist Jose Antonio Mayobre og af Monica Bruchmann (Rio de Janeiros Universitet) om den peruianske kommunist Jose Carlos Mariategui. Jelena Jemeljanova (Det statslige sociale og humanitære universitet) præsenterede den 4. Komintern-kongres som et vendepunkt i organisationens historie, hvor man gik fra en revolutionær strategi til at sikre sig det vundne og dermed også accepterede den europæiske samfundsorden, der var blevet etableret med Versaillestraktaten. Åsmund Egge (Oslos Universitet) præsenterede den særlige skandinaviske undtagelse, hvor det norske arbejderparti som et socialdemokratisk parti var medlem af Komintern, og Kominterns forgæves bestræbelser på at fastholde partiets medlemskab. Magnus Ilmjärv (Tallinns Universitet) gennemgik Kominterns virksomhed i de baltiske lande, baltere ansat i Kominterns apparat, og følgerne af ændringer i Kominterns strategier og udvikling for de baltiske medarbejders skæbne (for eksempel under Den Store Terror). Konstantin Kharitonov (Det Statslige Historiske Offentlige Bibliotek) rundede første halvdel af med et oplæg om Profinterns bestræbelser på at påvirke kongresser i den britiske fagbevægelse i 1920'erne.

Efter pausen fortsatte sessionen, hvor Vasilij Tjernoperov (Ivanovo Statsuniversitet) lagde ud med historien om den sovjetiske diplomat Victor Koppes undergravende virksomhed i Berlin i 1920-1921. I forsøget på at udbrede den russiske revolution til Europa konspirerede han med de tyske kommunister om revolution og gjorde snedige, men mislykkede forsøg på at få Tyskland til at gå i krig mod Polen. Labej Marion (Paris-Diderot VII Universitet) fortalte om netværket af kritiske kommunister, der opstod omkring Kominterns 3. kongres i 1921, og som senere blev skrevet ud af kommunisternes historie. Det samme gjorde sig senere gældende for den betændte pagtperiode 1939-1941, som Kimmo Rentola (Helsinki Universitet) så nær-

Den danske delegation på konferencen i Moskva i juni 2019, f.v. Kim Frederichsen, Torkil Sørensen og Jesper Jørgensen. I baggrunden ses RGASPI's udstilling om Komintern.

mere på ved at bore i Stalins idé om de verdensrevolutionære perspektiver i den sovjetisk-tyske alliance og udlagde det som et mere taktisk røgslør for hans udenrigspolitiske ambitioner, som så først for alvor blev udfoldet efter krigen. Joze Pirjevec (Det videnskabelige forskningscenter Koper) fortsatte med et oplæg om Komintern og “det jugoslaviske eksperiment”, der havde sin baggrund i den nationale modstandskamp under krigen og den næsten komplette udrensning af de jugoslaviske kommunister i Sovjetunionen i 1930'erne. En af de få overlevende var Tito, der som bekendt kvitterede for den manglende tillid i 1948. Torkil Sørensen præsenterede sine resultater af sin igangværende undersøgelse af forbindelserne mellem tyske og danske kommunister, og Marija Timofeeva

(RGASPI) fortalte om Kominterns såkaldte Negro Bureau på baggrund af kilder fra arkivet.

Den anden session omhandlede Kominterns masseorganisationer og uddannelsesinstitutioner. Jean Vigreux (Centre Georges Chervier) lagde for med en gennemgang af Krestinterns (Bondeinternationalen) historie og virksomhed, inden Aleksandr Nikulin (Det russiske presidentielle akademi for nationaløkonomi og offentlig administration) tog stafetten op med fokus på Krestinterns internationale agrarinstitut og tidsskriftsudgivelser, der søgte at fremme en revolutionær bevidsthed blandt udenlandske bønder. Julia Köstenberger (Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgenforschung) gav en grundig gennemgang af historien om Leninskolen

og dens elever i perioden 1926-1938. Skolen var opdelt efter sprog i 19 forskellige centre og havde elever fra mindst 59 lande. I Europa kom der mange fra især Tyskland, mens det havde været muligt at identificere ca. 20-30 danskere. Marat Mardanov (Centret for humanistiske studier under kulturministeriet i Republikken Bashkortostan) fokuserede på Kominterns Specialskole i Basjkirien, der under 2. Verdenskrig uddannede udenlandske elever med særligt henblik på at indsætte dem bag fjendens linier. Blandt andre den senere østtyske spionchef Markus Wolf blev uddannet på skolen. Herefter diskuterede Reiner Tosstorff (Johannes Gutenberg Universitet) konflikten mellem den kommunistisk ledede Profintern fagforeningsinternationale og den socialdemokratiske ledede såkaldte Amsterdam-internationale, der især handlede om ideologiske modsætningsforhold og muligheden for at kritisere arbejdsforhold i Sovjetunionen, mens Anna Khorosheva (Moskvas Statsuniversitet) fokuserede på Sportinterns historie, organisation og virke, inden Olga Sjasjkova (RGASPI) rundede sessionen af med en gennemgang af Kominterns Universitets for Østens Arbejdere, hvor der både blev undervist i universitetsfag, men hvor det ofte også var nødvendigt at lære eleverne helt basale læse- og skrivefærdigheder.

Førstedagens sidste sideløbende session omhandlede Den kommunistiske bevægelse, dens forgængere, modstandere og allierede. Walter Baier (Network transform! Europe) lagde for med en præsentation af Austro-Marxismen som en forgæves centraleuropæisk bestræbelse på at skabe en tredje vej mellem Lenins østlige socialisme og Gramscis vestlige, men som der som følge af fascismen og konfrontation mellem socialdemokratiske og kommunisme ikke blev plads til. Dmitrij Rublev (RGASPI) diskuterede modsætningsforholdet mellem bolsjevikkerne og anarkisterne i Rusland, med sidstnævnte set som et venstrealternativ til kommunismen gennem bestræbelserne på i 1923 at grundlægge en syndikalistisk internationale med hovedsæde i Berlin. Petr Saveljev (RGASPI) diskuterede de

mange intene splittelser i det russiske socialdemokrati, der førte til, at der i 1917 var mindst tre partier (bolsjevikkerne samt flere grupper af mensjevikker), der anvendte partiforkortelsen RSDRP og kun lod sig skelne ud fra de bogstaver, der blev sat efter i parentes. Mikhail Trukhin (RGASPI) fremlagde den socialistiske revolutionære politiker E.E. Lazarevs kritik af Zimmerwald-konferencen og bolsjevismen. Kim Frederichsen gennemgik Landsforbundet af Sovjet Unionens Venner i Danmarks historie og virke og argumenterede for, at den måtte ses som en del af en i nutidig Kominternforskning oversat venskabsinternationale.

Førstedagen afsluttedes med åbningen af udstillingen om Komintern i et sidelokale til arkivets store foyer. En elektronisk version af udstillingen er nu blevet elektronisk tilgængelig (http://dana13.nichost.ru/Komintern/Eng/index.html?fbclid=IwAR0m7y_9URQ4Jl95KJzL5nqupcAk5wwFd6SztvG40kEincHiOuQ1MEHB1s).

Andendagen af konferencen startede med en plenarsession om Ekkoer af den russiske revolution. Silvio Pons (Fondazione Gramsci) præsenterede Gramscis overvejelser om oktoberrevolutionen og bolsjevismen i det hele taget. Michael Brie (Rosa Luxemburg Stiftung) præsenterede en meget interessant nyfortolkning af Luxemburgs tekst om den russiske revolution, skrevet i fængslet i 1918, og han kritiserede, hvordan tilhængere og modstandere af bolsjevismen altid har misbrugt hendes skrift ved kun at uddrage de dele, hvor hun enten roste eller kritiserede bolsjevikkerne, hvilket har givet et skævvredet eller fordrejet billede af sammenhængen i teksten. Jon Olafsson (Islands Universitet) forklarede, hvordan håbet om, at Kominterns internationale skoler i Moskva kunne skabe fremtidens kadre kuldsejlede på, dels at de nationale kommunistpartier sendte mere eller mindre uønskede personer ad vejen i Moskva, dels at mange blev skuffede over mødet med den sovjetiske virkelighed og oplevede en ideologisk frustration. Jesper Jørgensen (Arbejdermuseet) præsenterede ét af resulta-

terne af det forskningsprojekt, han har gennemført i samarbejde med Nils Erik Rosenfeldt og Morten Møller om "den røde underverden" i Mellemkrigstidens Skandinavien, nemlig en afdækning af Kominterns hemmelige forbindelsespunkt i København i 1930'erne. Sessionen blev afsluttet af Ole Martin Rønning (Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek, Oslo), der forklarede hvorfor Komintern også i Norge havde så vanskeligt ved at lykkes med sin politik. Som i andre lande var den ikke i tilstrækkelig grad tilpasset de nationale forhold og derfor konstant fejlvurderede politiske udviklinger og muligheder. Det var mere en envejskommunikation end et samarbejde.

Resten af andendagen var afsat til to sideløbende sessioner. Den ene om Kominterns virke i Asien og Stillehavsregionen havde vi desværre ikke mulighed for at dække, men den anden om Personlige historier fra konstruktørerne af den nye verden skal dækkes her. Tauno Saarela (Helsinki Universitet) fokuserede på Otto Kuusinsens rolle som generalsekretær for Komintern 1921-22, og forklarede, hvordan rollen passede ham dårligt, fordi han var mere optaget af politikudvikling end administrativt arbejde. Alexander Hobel (Napolis Universitet) beskrev den italienske kommunist Luigi Longos rolle og indsats i de internationale brigader under den spanske borgerkrig. Boris Khavkin (Historie- og arkivinstituttet ved Det Russiske Humanistiske Statsuniversitet) beskrev, hvordan det lykkedes Komintern-agenten Leo Roth at gøre den nazistiske general Hammersteins døtre til sine informanter. Natalia Akhramovitj (Moskvas Statsuniversitet) fokuserede på tyske kommunistiske emigranter i Sovjetunionen i 1930'erne og den rolle, de kom til at spille i det senere DDR. Ljudmila Vasina (RGASPI) beskrev den afgørende betydning D.B. Rjazanov havde spillet for at tilvejebringe de samlinger, der kom til at udgøre grundlaget for RGASPI. Tine Salvatore (Catania Universitet) fremhævede Togliattis rolle i formuleringen af Kominterns folkefrontsstrategi.

Efter frokosten, der bl.a. bød på kaffe til sup-

pen, fortsatte Ville Laamanen (Turku Universitet) med et portræt af en mindre kendt svensk Komintern-aktør, Ingmar Larsson, der igennem sin karriere bestred en række poster, som han gang på gang blev fjernet fra pga. manglende kompetencer og arbejdsdisciplin. Det bemærkelsesværdige er, at de sovjetiske myndigheder og institutioner alligevel valgte at fastholde kontakten og investeringen i ham. Anna Tonelli (Institut for samtidshistorie i Pesaro) fokuserede med Teresa Noce som eksempel på de vanskeligheder, der var for kvindelige kommunister for at gøre karriere inden for den manddominerede Komintern-verden. Endelig afsluttede Aleksej Bakanov (RGASPI) sessionen med en gennemgang af centrale træk ved det vestukrainske kommunistpartis historie og virksomhed.

Sidstedagen af konferencen var afsat til to plenarsessioner. Den første fandt sted under overskriften Efter Komintern. Tran Tuan Phong (Det Vietnamesiske Akademi for Statskundskab) fremlagde dels sit syn på Marxismen-Leninismens positive indflydelse på Ho Chi Mihns politiske virke i teori og praksis, dels beskrev de udfordringer, det havde skabt for Vietnam, at sovjetkommunismen brød sammen både i et socio-økonomisk perspektiv og i forhold til en nytolkning af, at vejene til kommunismen kunne være flere og andre end den, de sovjetiske lærebøger havde foreskrevet. Istvan Ötvös (Komiteen for National Erindring) eksemplificerede, hvordan opgøret med stalinismen blev brugt i de interne magtkampe i det ungarske kommunistparti i 1950'erne, ikke uligt de metoder, der også kendes fra de sovjetiske skueprocesser i 1930'erne. Aleksej Mikhalev (Burjats Statsuniversitet) behandlede oplevelser hos de sovjetiske specialister, der blev sendt til Mongoliet under landets socialistiske periode, og hvordan den kommunistiske periode (næsten ikke) mindes i dag. Gabor Szilagy (Komiteen for National Erindring) tog hul på en hvid plet i international kommunismeforskning, den sovjetiske finansiering af vestligt kommunistpartier i de allerførste efterkrigs-

år, og han dokumenterede hvordan f.eks. de franske og italienske partier fik støtte gennem skuffefirmaer oprettet til formålet, enten for direkte økonomisk støtte eller for import af varer, der kunne sælges til fordel for partiet. Valerij Ljubin (Institutet for videnskabsinformation for statskundskab ved Det Russiske Videnskabsakademi) beskrev, hvordan det italienske kommunistparti efter nedkæmpningen af den ungarske opstand i 1956 slog ind på en vej, der efterhånden ledte først til et venstrealternativt center i forhold til den udstukne sovjetiske generallinie og siden til formuleringen af eurokommunismen.

Konferencens sidste session omhandlede spørgsmålet om tilgængelighed af databaser, arkivalier og publicerede materialer om og af Komintern. Andrea Torre (Istituto nazionale Ferruccio Parri) viste eksempler fra et igangværende projekt om opbygningen en database med biografiske data over italienske antifascister i de internationale brigader under den spanske borgerkrig (www.antifascistispagna.it). Svetlana Rozental (RGASPI) fortalte om den store interesse for Kominterns arkiv og gav eksempler på nye spændende historier, der stadig kan graves ud af arkivet. Konferencens sidste indlæg kom fra Irina Novitjenko (Det Statslige Historiske Offentlige Bibliotek), der fremlagde mulighederne for at gøre brug af bibliotekets onlineresourcer af publicerede Komintern-materialer på mange sprog (<http://elibr.shpl.ru/ru/indexes/values/126664>).

Ovenstående har været et forsøg på at give et relativt kortfattet indblik i konferencens indhold og forløb. Skulle læseren være interesseret i at stifte nærmere bekendtskab med konferencens mange oplæg, blev der i forbindelse med konferencen udgivet en samling af resumeer på russisk og til dels engelsk, der er gratis tilgængelig i en online version (https://vk.com/doc116662890_507272212?hash=109b43cdc945e9b1ac&dl=a719c448384c3782bd&fbclid=IwAR0SX2mTGTL6JRvV3vXm1yOTz9bOKFJFjYzBcXftG8Y4t721_DncsVcJsM).

Overordnet set efterlod konferencen et ind-

tryk af, at der i et internationalt perspektiv fortsat er en mangesidet og aktiv interesse og forskning i Kominterns historie og i kommunismestudier i det hele taget. Det var stærkt berigende at opleve og høre de mange og meget forskellige indlæg og aspekter, der findes inden for feltet. Det samme blev dog nok også konferencens bagside. Det var som om arrangørerne havde lagt vægt på at få så mange talere med som overhovedet muligt, hvilket gjorde programmet tæt pakket med begrænset mulighed for faglig debat, hvilket burde være blevet udnyttet bedre, når nu så mange "vestlige" og russiske forskere var samlet til en fælles konference i det store jubilæumsår. Simultantolkningen mellem russisk og engelsk var generelt af høj kvalitet og kan ikke bruges som undskyldning i den sammenhæng. Ét spørgsmål i den afsluttende debat fik til gengæld deltagerne op af stolene. Det var spørgsmålet om arkivadgang, der til stadighed kan ophidse sindene. Både udenlandske og russiske forskere presser hårdt på for at fastholde tilgængeligheden til allerede afklassificerede arkivserier, få åbnet for adgang til de sidste dele af Kominterns arkiv (ikke mindst OMS og personsagerne) samt forbedre den digitale online-adgang.

Trods skønhedspletter er det vigtigt til slut at fremhæve, at konferencen gav anledning til at styrke de faglige relationer og opdyrke nye, værdifulde kontakter, der måske i fremtiden vil udmønte sig i nye projekter til belysning af venstrefløjens alternativ i det 20. århundrede, der ikke kun bestod af kommunistiske kommandostrukturer, men også, som den russiske professor i historie Aleksandr Vatlin udtrykte det under den afsluttende debat, af et hav af dramatiske menneskeliv og revolutionære tanker om en anden verden, som der med fordel kunne fokuseres mere på i forskningen. Blandt de nordiske deltagere var der således stor interesse for at fortsætte arbejdet med kommunismens historie frem mod den nordiske arbejderhistoriekonference i København i 2020.

Samlet set var konferencen et udbytterigt gode udover det sædvanlige.